

УДК 316.344.42:338+316.61

Скориніна-Погребна О.В., Харківський національний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, м. Харків, Україна.

Скориніна-Погребна Ольга Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. Коло наукових інтересів: проблеми становлення економічної еліти, процеси соціалізації.

СОЦІАЛЬНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕЛІТИ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

Стаття присвячена проблемі становлення економічної еліти. Автором охарактеризовані якості еліти, а також розглядається процес соціалізації особистості. Особливу зацікавленість викликає співставлення процесу соціалізації та формування соціальної ідентичності представників економічної еліти.

An article is dedicated to the problem of becoming of economic elite. An author presents qualities of elite. A process of socialization of personality is also viewed. The special interest of represents the comparison of process of socialization and forming of social identity of representatives of economic elite.

Сучасний період розвитку української держави, соціальних інститутів та суспільних стосунків визначається як період трансформаційних процесів, пошуку власного шляху розвитку. Дані трансформаційні процеси відбуваються у всіх сферах життєдіяльності суспільства (соціальної, економічної, духовної, політичної, культурної та ін.).

З точки зору суспільного розвитку, система цінностей, яка визначає світосприйняття більшості людей певного суспільства, може виступати як фактор, що сприяє процесу розвитку суспільства, так і як фактор, що руйнує суспільні устої, складені суспільні відносини. Трансформація – це процес придбання суспільством нових якостей, які відповідають вимогам епохи. Відбуваються зміни в життєвих стандартах, зразках поведінки та потребах. Трансформація не передбачає вектора змін: вони можуть бути як прогресивними, так і негативними.

Актуальність статті пов'язана з тим, що провідником прогресу, найбільш дієвою силою суспільства є певна його частина, а саме вища соціальна група, що отримала назву еліти. Саме з нею пов'язуються найбільш успішні стратегії суспільних перетворень, саме в цій групі сконцентровані особистості які в складних трансформаційних умовах здатні використовувати свої ресурси та капітали.

Мета статті полягає в тому, щоб представити зв'язок соціалізації особистості із процесом соціальної ідентифікації економічної еліти.

Автором вперше запропоновано результати аналізу процесу соціальної ідентифікації економічної еліти на основі визначення етапів її становлення, що дасть змогу прогнозувати якісну структуру економічної еліти.

Як дефініція еліта трактується по-різному: по-перше, як вищі, привілейовані шари суспільства, що здійснюють функції управління, розвитку науки і культури; по-друге, як найвидніші представники якої-небудь частини суспільства; по-третє, як вибране, вишукане громадянство [3]. Перший підхід помітно звужує круг акторів, оскільки включає в нього тільки вищі шари соціальної ієрархії. Третій – швидше категорія етична, ніж соціально-політична. Самим оптимальним, в усякому разі, в рамках проблеми, що розглядається, представляється другий підхід, але з уточненням: «здійснюючі відповідні функції».

Розглядаючи концепції еліт, ми звертали увагу на їх соціально-психологічні складові з метою виділення критеріїв формування еліти.

В. Парето стверджує, що індивіди нерівні між собою у фізичних, інтелектуальних, етичних відносинах, тому і соціальна нерівність представ-

ляється абсолютно природним, очевидним і реальним фактом. Люди, які володіють найвищими показниками в тій або іншій області діяльності, складають еліту. В кожній сфері діяльності існує своя еліта [4].

Таким чином, представники еліти є найздатнішими і найкваліфікованими в певному виді діяльності, вони дійсно володіють відповідними якостями і гідні свого вищого положення в суспільстві.

Розглядаючи студентську молодь як потенційну еліту, ми звернули увагу на те, що не всі представники студентства стають елітою, але на етапі навчання у вузі по чиннику приналежності до студентської молоді, вони віднесені до еліти.

Характеризуючи якості, властиві еліті, слід звернути увагу на психологічну концепцію В. Парето. Згідно з цією концепцією всі людські вчинки діляться на логічні і нелогічні; перші визначаються усвідомленими цілями, другі – неусвідомленими, ірраціональними. Усвідомлені цілі в діяльності характеризують елітних представників суспільства.

У роботах Макса Вебера головну увагу надавалося техніці відбору політичної еліти. Він затверджував, що влада – це здатність віддавати накази і викликати підкорення. М. Вебер називав цю здатність лідерством [1].

Гаetano Моска вважав, що еліта прагне придбання і збереження багатства, але також претендує на ключові позиції в розповсюдженні і використуванні наукових знань, до панування в духовній сфері. Доступ до еліти, на думку Г. Моска, відкриває багатство, інтелект, здібності (наприклад здатність управляти) і особливі якості (такі, як знання про ментальність народу, його національного характеру) [3].

Роберт Міхельс особливо виділяв організаторські здібності. Ефективність діяльності елітних представників вимагає функціональної спеціалізації і раціональності. Рядові члени суспільства недостатньо компетентні, пасивні і байдужі до активної діяльності.

Карл Маннхейм психологічну і соціальну нерівність людей пояснював їх неоднаковими здібностями, можливостями і бажаннями брати активну участь в житті суспільства, абсолютно необхідною якістю є професіоналізм у вибраній області [3].

Узагальнюючи сказане вище, ми пропонуємо ознаки еліти в сучасному суспільстві: 1) знання, ерудиція; 2) інтелект; 3) обдарованість, творчість; 4) освіта, професійна підготовка; 5) компетентність в певній діяльності; 6) постійність службової діяльності; 7) значущість для суспільства; 8) соціальний статус; 9) багатство; 10) харизма; 11) лідерство; 12) влада, використування її переваг; 13) відповідальність; 14) авторитетність; 15) організаторські здібності; 16) індивідуальні особливості.

Формування названих ознак відбувається у процесі соціалізації особистості.

Соціалізація людини – процес перетворення людської істоти на суспільний індивід, утвердження її як особистості, включення у суспільне життя як активної та дійової сили.

Найпершою фазою соціалізації є виховання у родині.

Другою фазою соціалізації є встановлення дитиною початкових соціальних зв'язків поза межами родинних стосунків.

Третя фаза соціалізації – оволодіння основами знань, суспільним досвідом. Відбувається цей процес, насамперед, у середній школі – загальноосвітній і професійно-технічній.

Четверта фаза специфічна – глибоке оволодіння фахом через навчання у вузі. На час закінчення вузу в цілому припадає також настання світоглядної зрілості людини.

П'ятою фазою соціалізації є перехід людини після завершення вузівського навчання до самостійної і відповідальної роботи у виробничому чи творчому колективі [7].

На якій би фазі соціалізації не перебувала особистість, вона зазнає впливу певних суспільних інститутів і відносин.

На основі цього можна говорити, що елітарна особистість формується, починаючи з дитинства (на стадії первинної соціалізації). Одним із факторів в родині, що впливають на розвиток особистості є професійна діяльність батьків. У залежності від сфери діяльності батьків у дитини формується певний категоріальний апарат, який впливає на подальші інтереси та спонукання до діяльності. Спостерігати спрямованість дитини можна у процесі рольових ігор на другій стадії соціалізації.

На третій фазі соціалізації активно проводиться профорієнтаційна робота, в результаті якої особистість придбає певні знання щодо різноманітності професій у суспільстві. Співставленні отриманої інформації із власними інтересами та здібностями спонукає обирати подальший напрямок у навчальній діяльності.

Четверта фаза соціалізації припадає на момент навчання у ВНЗ. Студентський вік, за твердженням Б.Г. Афанасьєва, є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини. Вища освіта впливає на психіку людини, розвиток її особистості. За час навчання у вузі, при наявності сприятливих умов, у студентів відбувається розвиток всіх рівнів психіки. Вони визначають спрямованість розуму людини, тобто формують склад мислення, який характеризує професійну спрямованість особистості. Для успішного навчання у вузі необхідний досить високий рівень загального інтелектуального розвитку, зокрема сприйняття, уявлення, пам'яті, мислення, уваги, ерудованості, широти пізнавальних інтересів, рівня володіння певним колом логічних операцій і тощо. Під час вузівського навчання формується соціальна ідентичність особистості. Соціальна ідентичність – самовизначення в термінах віднесення себе до певної соціальної групи. Пропонуються певні визначення ідентичності та ідентифікації, а саме ідентичність – переживання самототожності індивіда з позиції обраної ним ціннісної системи світоглядного характеру. Ідентифікація – це процес, який спри-

чиняється необхідністю для особистості визначитися з власною ідентичністю чи підтвердити її [5].

На п'ятій фазі соціалізації особистість проходить шлях кар'єрного зростання за рахунок надбання певних компетенцій та компетентностей.

Таким чином, ми можемо говорити про те, що становлення еліти починається на першій фазі соціалізації особистості. Етапи становлення економічної еліти досліджуються в Харківському національному економічному університеті методом анкетування. В 2002 році стартував проект із вивчення випускників вузу та їх подальшого професійного просування.

Групою фахівців була розроблена анкета, яка складається з декількох змістовних блоків. Перший блок запитань спрямований на виявлення соціально-демографічної картини студентської аудиторії, яка дозволяє формувати думку про соціальне і професійне середовище, в якому проходили первинну соціалізацію випускники вузу.

У другий блок запитань в анкеті, запропонованій випускникам, закладені показники, які характеризують рівень підготовки майбутніх економістів,

спрямованість і цілеспрямованість у професійному зростанні, а також показники, що характеризують психологічні характеристики студентів і здібності студентів до освоєння професії. Запитання цієї частини анкети спрямовані на вивчення результатів четвертого етапу соціалізації.

Для вивчення п'ятого етапу становлення особистості запропоновано зворотній зв'язок із випускниками, який дає можливість прослідкувати динаміку професійної діяльності випускників.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що економічна еліта в процесі становлення проходить ряд етапів:

- перший етап – формування інтересів та здібностей особистості;
- другий етап – формування професійної спрямованості;
- третій етап – формування компетенцій особистості.

Студентська молодь, володіючи таким соціокультурним потенціалом, може виступати як провідник соціальних інновацій, необхідних для стабілізації суспільного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вебер М. Основные понятия стратификации // Человек и общество: Хрестоматия. – К., 1999. – С. 86-106.
2. Куценко О.Д. Общество неравных. – Х.: Вид. Центр ХНУ им. В. Каразина, 2000. – 316 с.
3. Милицина И.В. Культурная самоидентификация студенчества: Дис. ... канд. социол. наук. – Челябинск, 2000. – 233 с.
4. Михайлева Е.Г. Интеллектуальная элита в матрице современных цивилизационных изменений: Монография. – Харьков: Изд-во НУА, 2007. – 576 с.
5. Соціокультурні ідентичності та практики / Під ред. А. Ручки. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – 315 с.
6. Ядов В.А. Социальная идентификация в кризисном обществе // Социологический журнал. – 1994. – № 1. – С. 35-52.
7. Ядов В.А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности. – М., 1979.